

Малишев Костянтин Вікторович –
здобувач кафедри оперативно-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕЗАКОННИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ БРУХТОМ КОЛЬОРОВИХ І ЧОРНИХ МЕТАЛІВ

Розглянуто особливості виявлення злочинів, що вчиняються під час проведення операцій із брухтом кольорових і чорних металів.

Ключові слова: брухт кольорових і чорних металів; незаконні операції; виявлення злочинів.

Рассмотрены особенности выявления преступлений, совершаемых при проведении операций с ломом цветных и черных металлов.

Ключевые слова: лом цветных и черных металлов; незаконные операции; выявление преступлений.

The features of exposure of crimes, accomplished during the leadthrough of operations with the crow-bar of the coloured and black metals are considered.

Keywords: crow-bar of the coloured and black metals; illegal operations; exposure of crimes.

Унаслідок фінансової кризи та різкого зменшення доходів населення збирання металобрухту перетворилося в масове явище. Значна ліквідність металу, порівняно висока вартість його як сировини, можливість отримання надприбутків зробили таку діяльність привабливою для здійснення незаконних операцій. Аналіз статистичних даних Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України свідчить, що значну частину від загальної кількості злочинів у сфері господарської діяльності становить саме незаконна діяльність, пов'язана із збиранням металобрухту: у 2002 р. було виявлено 3129 фактів незаконних господарських операцій із металобрухтом, у 2003 р. – 1789, 2004 р. – 1685, 2005 р. – 2439, 2006 р. – 1974, 2007 р. – 504, 2008 р. – 1846, 2009 р. – 1149,

2010 р. – 1764, 2011 р. – 2135, 2012 р. – 2268. Крім цього, наявність можливості неконтрольованого здавання металобрухту зумовлює інші злочини, зокрема, пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо-, нафтопродуктопроводів, об'єктів електроенергетики та житлово-комунального господарства, демонтаж або крадіжка іншим способом дротів електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, знищення чи пошкодження іншого майна. Крім завдання матеріальної шкоди, такі дії становлять значну небезпеку для життя та здоров'я громадян, оскільки призводять до техногенних катастроф, аварій тощо. Зазначені злочини можуть учинюватися в таких формах:

проведення господарських операцій, пов'язаних з обігом металобрухту, суб'єктом, не зареєстрованим у державних органах як суб'єкт підприємницької діяльності;

проведення господарських операцій, пов'язаних з обігом металобрухту, суб'єктом підприємницької діяльності без отримання ліцензії на проведення операцій із металобрухтом;

надання приміщень і споруд для розміщення незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту, тобто надання можливості одній або кільком особам використовувати певне приміщення, споруду на оплатній чи безоплатній основі для розташування незаконного пункту, призначеного для здійснення операцій із металобрухтом;

організація незаконного пункту прийому, схову й збуту металобрухту, учинення дій, спрямованих на протиправне відкриття приймального пункту, створення умов, необхідних для його нормального функціонування, оснащення необхідним обладнанням, пошук і прийняття на роботу персоналу, забезпечення коштами, розробку та здійснення заходів щодо приховання такої діяльності від правоохоронних органів тощо.

Значна кількість правопорушень у сфері обігу металобрухту зумовлює необхідність визначення методики виявлення фактів злочинів. Здійснюючи ретельний аналіз виявлених фактів незаконних операцій із металобрухтом, можна встановити не тільки характерні способи вчинення таких злочинів, а й категорії осіб – правопорушників, причини та умови, що сприяють поширенню такої діяльності.

Головними ознаками здійснення незаконних операцій із металобрухтом є: наявність у приймальника готівки та здійснення розрахунку нею за металобрухт; невідображення або неповне відображення операцій із металобрухтом у бухгалтерському обліку [1]; порушення порядку складання документів про приймання металобрухту та розрахунку за нього; недотримання вимог щодо площі й облаштування пункту приймання металобрухту. Специфічною ознакою незаконного обігу металобрухту є факти заготівлі та реалізації брухту свинцю. Цей метал визначено стратегічною сировиною й вивезення його за межі України заборонено [2]. Виявляти зазначені ознаки злочинної діяльності доцільно особисто оперативним працівником. Це забезпечить реагування на отриману оперативну інформацію в найкоротші терміни та з найменшим залученням сил і засобів. Крім того, ураховуючи невелику тяжкість цього злочину та відносно низьку кваліфікованість, виявлення зазначеної злочинної діяльності передбачає вирішення багатьох дрібних нескладних завдань, а тому залучення спеціалістів з інших допоміжних оперативних служб здебільшого є недоцільним.

Найголовнішим під час виявлення незаконних операцій із металобрухтом є визначення таких оперативно-значущих обставин: місце розташування пункту, де здійснюються операції з металобрухтом; режим його роботи; власник приміщення чи споруди; особи, які здійснюють господарську діяльність із металобрухтом; наявність у них ліцензії; джерела надходження брухту; наявність обладнання та транспортних засобів, що використовують правопорушники. Установлюючи зазначені обставини, насамперед потрібно визначити промислові об'єкти, на яких можливе вчинення злочинів, з'ясувати оперативні контакти з особами, які відповідають за режим охорони або можуть надати необхідну інформацію щодо фактів крадіжок металовиробів. Пріоритетним є встановлення факту функціонування пункту, на якому здійснюється заготівля, переробка або тільки металургійна переробка металобрухту. Інформацію про такі металопункти можна отримати під час безпосереднього обстеження території оперативним працівником, а також з інших джерел: повідомлення співробітників патрульно-

постової служби міліції або дільничних інспекторів міліції; заяви громадян і представників адміністрації промислових підприємств, гаражних або дачних кооперативів, залізничних станцій, морських і річкових портів тощо; інформація, що надходить від інших контролюючих органів; повідомлення осіб, які надають допомогу органам внутрішніх справ на добровільних засадах; запити інших підрозділів ОВС.

Виявлення ознак першої форми злочину, передбаченого ст. 213 Кримінального кодексу (КК) України [3], тобто здійснення операцій із металобрухтом без державної реєстрації, полягає у встановленні та підтвердженні інформації про діяльність осіб, які заготовляють, переробляють брухт чорних і кольорових металів та не зареєстровані як суб'єкти господарювання. Інформацію про це можливо отримати в державній адміністрації за місцем проживання особи, яка здійснює операції з металобрухтом, або в органах статистики чи податкової адміністрації. Зазвичай такі операції проводять із використанням спеціального металоприймального пункту, розміщеного в будь-якому господарському або виробничому приміщенні. Договір оренди приміщення для влаштування металопункту не може бути укладено з фізичною особою, тому здебільшого такі пункти організовують у власних приміщеннях чи спорудах. В іншому разі особа, яка надала в оренду приміщення для організації незаконного металопункту, сама несе за це кримінальну відповідальність (третя форма злочину).

Під час особистого обстеження території оперативний працівник повинен опитати місцевих жителів і працівників зовнішніх постів відомчої охорони промислових підприємств, які можуть повідомити точне розташування металопункту. Підтвердити цю інформацію можливо відвідавши зазначену адресу особисто або направивши позаштатних працівників. Якщо діяльність металопункту ретельно приховується організаторами, доцільно провести заходи щодо підтвердження його функціонування. Під час проведення цих заходів необхідно встановити такі оперативно-значущі обставини: приймання або закупівля металобрухту від населення; здійснення готівкових розрахунків; зберігання та накопичення брухту; його сортування та переробка; перевезення накопиченого брухту до місця

реалізації; реалізація на приймальному пункті спеціалізованого металургійного підприємства. Підтвердивши факти функціонування металопункту, оперативні працівники з'ясовують, чи зареєстровані його організатори як суб'єкти підприємницької діяльності. Для цього проводяться такі заходи: установлення паспортних даних цих осіб (таку інформацію можна отримати з Бюро технічної інвентаризації надіславши офіційний запит (у разі використання власного приміщення) або від працівників підприємства, що надало приміщення в оренду); надсилання на основі встановлених даних запиту про реєстрацію суб'єкта господарювання до Державної податкової служби або органів статистики; за відсутності реєстрації – спланування та здійснення заходів щодо припинення діяльності металопункту та затримання його організаторів (ключовим моментом таких заходів є проведення офіційної перевірки в присутності представників контролюючих органів).

Для виявлення ознак другої форми злочину, передбаченого ст. 213 КК України, встановлюється наявність фактів здійснення операцій із металобрухтом суб'єктом підприємницької діяльності без спеціального дозволу (ліцензії), що надається відповідно до ст. 4 Закону України «Про металобрухт» і п. 26 ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [4; 5]. Отримати таку інформацію можна з таких джерел:

1. Від клієнтів пункту прийому металобрухту – осіб, які здають на металопункт брухт металів, отримуючи за це гроші. Їх установлення здійснюється шляхом спостереження за конкретним металопунктом із подальшим опитуванням особи-здавальника особисто або за допомогою позаштатного працівника. Здійснювати попереднє опитування особи про порядок прийому брухту на металопункті слід так, щоб ця особа не здогадувалася, що вона спілкується з працівником правоохоронних органів. Залежно від з'ясованої в процесі опитування інформації, а також ставлення опитуваної особи до міліції, можна представитися їй та одержати необхідні свідчення про злочини, що вчиняються на металопункті. Отриману таким чином інформацію, особливо під час попередньої бесіди, оперативний працівник обов'язково повинен перевірити з метою її підтвердження або спростування. Описаним вище шляхом можливо, передусім, виявити факти, що свідчать про

незаконну діяльність осіб, які скуповують металобрухт. Таким фактом, зокрема, є: недостатня площа території металопункту. Це перевіряється шляхом проведення особистого огляду приміщення або споруди, у якій облаштовано пункт прийому металобрухту. Ураховуючи, що діяльність металопункту є публічною, потрапити до його приміщення чи території не складно. Але оперативний працівник повинен робити це під певним приводом не викриваючи своєї дійсної мети. Якщо різниця між фактичною площею пункту й передбаченою Законом не очевидна, то слід звернутися до Бюро технічної інвентаризації або Управління земельних ресурсів місцевої державної адміністрації з офіційним запитом про площу конкретного приміщення або конкретної земельної ділянки. Якщо приймальник розраховується з клієнтами за зданий металобрухт готівкою, то зазвичай не складається акт приймання металобрухту й не випикується жоден документ про виплату грошей клієнту. Саме тому підтвердити чи спростувати таку інформацію можливо лише під час спілкування з особами, які тим чи іншим чином можуть бути обізнані про діяльність металопункту (наприклад, інші клієнти приймального пункту; працівники охорони організації, у якій розташовано зазначений металопункт; вантажники, водії, двірники, електрики й інші працівники підприємств, розташованих поруч із металопунктом; працівники металообробних цехів, зварювальники, сантехники, котельники, тобто особи, у процесі професійної діяльності яких утворюється металобрухт, що можна здати в приймальному пункті).

Під час перевірки інформації про готівкові розрахунки на металопункті з'ясовується, за якими цінами приймається брухт, оскільки з метою отримання неконтрольованого доходу організатори незаконного металопункту зазвичай занижують ціну брухту порівняно з їх «легальними колегами». Крім того, у пункті прийому металобрухту може бути відсутнє спеціальне обладнання для переробки, перевантаження, складання та радіаційного вимірювання брухту. Про це можуть поінформувати особи, які здали металобрухт до приймального пункту. Але більш ефективно це питання можна вирішити за допомогою осіб, які співпрацюють з оперативними працівниками та мають певні знання у сфері здійснення

операцій із металобрухтом. Потрапивши до приймального пункту під певним приводом, така особа здатна ефективно перевірити майже всі перелічені факти, що цікавлять оперативного працівника. Ураховуючи публічність роботи металопункту, такі заходи не викликають порушень конституційних прав громадянина й не потребують залучення спеціалізованих оперативних підрозділів.

2. Від працівників підприємства, що незаконно здійснює заготовлю, переробку та реалізацію металобрухту. Інтерес оперативного працівника до таких осіб зумовлений тим, що безліцензійна діяльність перебуває в тіньовій сфері господарювання й тому не відображається в бухгалтерській звітності. Розглядаючи таких працівників як джерела інформації, їх можна розмежувати на дві категорії: особи, які обізнані про відкриту (зовнішню) діяльність підприємства (охоронці, вантажники, газоелектрозварювальники, водії, приймальники тощо); працівники, які спеціалізуються на виконанні організаційних і внутрішніх завдань підприємства (керівники, фінансово-бухгалтерські працівники, менеджери, секретарі-референти тощо).

Як правило, некваліфіковані працівники підприємства (охоронці, вантажники, газоелектрозварювальники, прибиральники та ін.) працюють за наймом, виконуючи свої безпосередні обов'язки. Налагодження контактів із такими особами надасть можливість установити факти, що вкажуть на здійснення операцій із металобрухтом без ліцензії: недостатня площа території металопункту; використання готівки при розрахунках за прийнятий брухт; відсутність спеціального обладнання для переробки, перевантаження, сортування, радіаційного контролю металобрухту; приймання брухту без складання відповідного акта, передбаченого ст. 4 Закону України «Про металобрухт» [4], або зазначення в ньому вигаданих даних про клієнта; отримання робітниками зарплатні «в конверті». Способи підтвердження інформації, отриманої від цих осіб, можуть різнитися залежно від ситуації, що складається в процесі перевірки. Найбільш характерні з них викладені в описанні попереднього джерела інформації.

Здебільшого працівники першої категорії можуть бути використані оперативниками для перевірки інформації, отриманої від клієнтів, і навпаки. Це зумовлено їх можливістю висвітлювати наявність оперативно-значимих фактів у процесі функціонування металопункту, що можуть висвітлювати як клієнти, так і працівники першої категорії. Працівники другої категорії мають доступ до внутрішньої сфери діяльності підприємства. Вони мають можливість висвітлювати факти, що недоступні ні іншим працівникам, ні клієнтам, але також указують на протиправну діяльність організаторів металопункту.

Найбільший інтерес для оперативних працівників при виявленні незаконних операцій із металобрухтом становлять факти, приховані за легітимною діяльністю підприємства. Такими фактами, насамперед, можна вважати:

невідображення в бухгалтерському обліку операцій із металобрухтом. Наявність таких фактів можна підтвердити власне бухгалтерськими документами. Серед первинної документації в цьому разі будуть відсутні акти приймання металобрухту; платіжні доручення по розрахунках за прийнятий брухт металів; подорожні листи автомобілів, що здійснювали перевезення металобрухту, або угоди з автотранспортними підприємствами про надання таких послуг; накладні та податкові накладні про реалізацію брухту на спеціалізованих металургійних переробних підприємствах. Крім того, операції з металобрухтом не будуть відображені ні в балансі підприємства, ні в жодному бухгалтерському звіті;

використання підробленої ліцензії або її копії. Інформація про такі факти може перевірятися шляхом надання відповідного запиту до Мінпромполітики. Для отримання інформації про наявність ліцензії на здійснення операцій із металобрухтом у запиті зазначається назва та фактична адреса підприємства, при запиті про видачу копії ліцензії – назва підприємства та адреса приймального пункту;

відсутність або підроблення акта обстеження спеціалізованого металургійного підприємства або його приймального пункту. Таке обстеження обов'язково повинно бути проведено комісією місцевої Держадміністрації, про що складено відповідний акт. Інформацію про те, що таке

обстеження відбулося, можна отримати за офіційним запитом у відповідній місцевій Державній адміністрації за місцем розташування пункту прийому металобрухту.

Виявлення злочинів третьої форми полягає у встановленні фактів свідомого надання приміщення чи споруди для розташування незаконного металопункту. Головним джерелом інформації про вчинення таких дій вважаються працівники металопункту, насамперед, другої категорії. Для підтвердження злочинної діяльності цієї форми оперативний працівник фіксує такі факти:

обізнаність власника приміщення про те, що розміщений металопункт є незаконним. Про цю обізнаність власника або його представника можуть свідчити такі обставини: не вживаються заходи щодо відокремлення території пункту заготівлі металобрухту та забезпечення її додатковою охороною; до організаторів металопункту не висуваються вимоги встановити плакати з інформацією про наявність пункту приймання металобрухту; залишається без уваги факт відсутності належного перевантажувального та зважувального обладнання. Необхідно врахувати, що представником власника є службова особа підприємства, якому належить приміщення, або особа, що за домовленістю представляє інтереси власника – приватної особи;

наявність протиправних зв'язків власника або його представника з організаторами пункту заготівлі металобрухту. Ці зв'язки виявляються в таких формах: регулярні зустрічі з організаторами металопункту в неформальній обстановці; відвідування ними наданого приміщення з метою контролю за дотриманням порядку та невиконання заходів щодо усунення його порушень (неналежний санітарний стан приміщення, пошкодження майна, протиправне користування комунальними послугами тощо); систематичне отримання грошової винагороди від організаторів металопункту за надання приміщення;

матеріальна або інша зацікавленість власника (представника) у наданні приміщення. Цю зацікавленість може бути встановлено за такими ознаками: матеріальні можливості власника (його представника) не відповідають розміру його легальних доходів; наявність серед працівників

металопункту родичів або близьких знайомих власника приміщення (його представника).

Ознаки четвертої форми зазначеного злочину можуть бути виявлені в процесі аналізу інформації з джерел, що утворюються під час самої протиправної діяльності. Організація незаконного пункту прийому, схову та збуту металобрухту передбачає діяльність такого пункту, тобто порушення порядку здійснення операцій із металобрухтом (або замах на таке порушення), саме тому організація зазначених металопунктів як злочинне діяння не може існувати самостійно, а вчиняється з порушенням законодавства, що регулює операції з металобрухтом. Факти організації незаконних металопунктів може бути виявлено в процесі оперативно-розшукової діяльності або розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням порядку здійснення операцій із металобрухтом. Джерелами інформації про факти організації незаконних металопунктів можуть бути: свідчення приймальника металобрухту й інших працівників металопункту; свідчення власника приміщення, у якому облаштований металопункт; свідчення службових осіб спеціалізованого металургійного підприємства, з якими уклали угоди про реалізацію металобрухту організатори заготівельного пункту; свідчення працівників металообробних підприємств, які систематично, за договорами й угодами, здійснювали здавання відходів металообробки та іншого брухту на незаконний приймальний пункт. Перевірка інформації, отриманої від цих осіб, зазвичай здійснюється в процесі фіксації фактів безпосереднього порушення порядку здійснення операцій із металобрухтом.

Таким чином, нами визначено методику отримання та перевірки інформації про злочини, що вчинюються під час проведення незаконних операцій із брухтом кольорових і чорних металів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про розрахунки за металобрухт : постанова Національного банку України від 6 лют. 2001 р. // *Налоговий, банківський, таможенний консультант.* – 2001. – № 6.

2. Про переробку відходів та брухту свинцю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовт. 1999 р. : за станом на 5 трав. 2000 р.

3. Кримінальний Кодекс України від 5 квіт. 2001 р. // Вісник Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26.

4. Про металобрухт : Закон України від 5 трав. 1999 р. // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 25.

5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 черв. 2000 р. // Вісник Верховної Ради України. – 2000. – № 36.